

A PSZICHOANALÍZIS ÉS AZ ORVOSLÁS EMBERKÉPE

dr. Bánfalvi Attila

Ha meg akarjuk érteni a pszichoanalízis nyújtotta szemlélet jelentőségét az orvosi gyakorlat jövője szempontjából, akkor mindenképp először vázolni kell azt a paradigmát, amely ma az uralkodó praxist meghatározza.

Az orvoslás alapellentmondásai talán a pszichiátria területén mutatkoznak meg a legszembetűnőbben. Ez nem azt jelenti, hogy főként itt vannak jelen, hanem azt, hogy itt lepleződnek le a legmarkánsabban. A pszichoanalízis kapcsolódása is itt a legnyilvánvalóbb, hiszen az analitikus gyakorlatot a szakmai közvélemény ma is szorosan a medicinához köti. A pszichoanalízis történetének meg nem szűnő vitája a laikus analízis kérdése. A két vitázó táborát éppen az a kérdés osztja meg, hogy vajon a pszichoanalízis által kezelt bajokat természeti, biológiai alapú, vagy par excellence emberi életproblémáknak kell-e tekinteni. Akik az előbbi fogadják el, azok elengedhetetlennek vélik a medikális ismereteket a pszichoanalitikus számára, azok pedig, akik az utóbbi mellett szállnak síkra, ezt nem tartják szükségesnek.

A dilemma már Freud munkásságában megjelenik, aki a pszichoanalízist természettudományként fogta fel, sőt egy olyan módszerként, amely ideiglenesen helyettesíti azokat az anyagokat, amelyeket a tudomány majd később fedez fel a pszichés zavarok gyógyítására (1). Ugyanakkor Freud volt az is, aki olykor indulatosan kelt a laikus analízis védelmére. Egy amerikai kollégájának például a következőket írta: „Sokkal erősebben ragaszkodom hozzájuk (a laikus analízisről vallott nézeteihez – a szerző), mint korábban, szemben a nyilvánvaló amerikai tendenciával, amely a pszichoanalízist a pszichiátria pusztá házi cselédjévé változtatná” (2).

Medicina, természettudomány, hermeneutika

A kortárs medicina nagy ellentmondása, hogy emberekkel foglalkozik nem-emberi megközelítéssel.

A pusztán természetén túlmutató emberi kívül reked a természettudományos megközelítésen és valami zavaró, negatív jelenséggé válik. Az attitűdök szintjén a páciens nem különbözik más élőlényektől, sőt még a gépektől sem. Mindannyian természeti törvényeknek vannak alávetve, csak az ember egy kicsit bonyolultabb a többinél. A holisztikus megközelítés idegen az uralkodó praxisban. Az az orvos, aki – túllépve a betegség megszüntetésének technológiáján – veszi a fáradságot, hogy a pácienssel, mint egész-emberrel foglalkozzon, deviánsnak tűnik.

Ez az attitűd különös és nyilvánvaló ellentmondásban van az orvoslásra vonatkozó és gyakran hangoztatott olyan ideológikus megfogalmazásokkal, mint: „Ne a betegséget, hanem a beteget gyógyítsuk!” valamint „A medicina a leghumánusabb tudomány.” Nyilvánvaló, hogy az itt megjelenő feszültség – mely elégtelenség érzést kelt magában a lelkiismeretes orvosban is – éppen az orvoslást meghatározó, de egymásnak ellentmondó paradigmákban kap megalapozást.

Ez a sajátos konstelláció a következő 'kettős-tény' miatt jött létre:

- a) A modern medicina természettudományos megközelítésű és csak az.
- b) Az organikus szemlélet az uralkodó.

Mindent összevéve a praxis csak egyetlen racionalitást ismer el: a természettudományosat.

A probléma az, hogy az ember nem szorítható be ebbe a paradigmába. Az orvoslás ilyen alapú filozófiája nincs összhangban az orvosnak, mint nem-szakembernek, mint mindennapi embernek az életfilozófiájával. Isaiah Berlint parafrázálva: A doktrína számos szószólója vizet prédikál és bort iszik és különös módon nincsen tisztában azzal, hogy nincs összhangban az, ahogy gondolkodik, mint orvos és ahogy él, mint ember (3). A mindennapi létnek az az evidenciája, hogy az ember társadalmi, spirituális lény is, és nem pusztán természeti létező, egyáltalában nem tükröződik az orvosi praxis látens ideológiájában. A mindennapi emberfelfogás alapján a természettudományok nem elégségesek ahhoz, hogy betöltsék az ember és állat közötti szakadékot. Ebből a nézőpontból feltehető

az a kér
egy álla
nyára
gyakorl
Azonba
rözdök
berképe

Ebbe
vált, ho
vannak
zül az
jelenség
meneut
tudomá
hogy n
függetl
sok mo
merni',
zódik,
csupán
újraterc

A ter
kezők:
feladat
leti ren
dezzük
tívek. E
és így
csak eg
tározot
magát a
A tiszt
zottan
dójeké
az egye

Azo
sora (p
damer,
lom) vi
melyek
ni:

1. N
Hiszer
tása. E
tási rer
2. M
3. A
nyelv l
nyelv,
4. M
indivic
jelenté
nincse
vetleni
tudom

az a kérdés is: Vajon mi a különbség egy orvos és egy állatorvos szakmai orientációja között? Bizonyára kell lenni különbségnek és egy jó orvos gyakorlatában spontán módon fel is mutatja ezt. Azonban ez a 'megkülönböztető-faktor' nem tükröződik és tematizálódik az kortárs orvoslás emberképében.

Ebben az évszázadban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy más fontos és releváns tudásfajták is vannak a természettudományos mellett. Ezek közül az egyik a humaniorák módszere: az emberi jelenségek hermeneutikus megközelítése. „A hermeneutika filozófiai diszciplínaként... a humán tudományok ama küzdelme során keletkezett, hogy módszertani és ismeretelméleti értelemben függetlenedjenek a természettudományos kutatások modelljétől” (4). A hangsúly itt nem a 'megismerni', 'felfedezni', hanem a 'megérteni'-re helyeződik, amennyiben minden megértési aktus nem csupán a meglévő feltárása, hanem szakadatlan újraterepítés is.

A természettudományos módszer elvei a következők: A világot objektív tények alkotják és a feladat az, hogy megtaláljuk, 'felszedjük' és elméleti rendszerekbe, tudományos törvényekbe rendezzük ezeket. A törvények egyetemesek és objektívek. Eszerint a nézet szerint az egyén sem kivétel és így lehetséges absztrakt megismerése, hiszen csak egyedi kiadása az általános természeti meghatározottságnak. A megismerő ész függetlenítheti magát az érzelmektől, elfogultságoktól, vágyaktól. A tiszta ész szubjektuma áll szemben a tőle határozottan különböző objektummal. Ezen elvek eredőjeként: az objektív igazság elérhető, ha követjük az egyetemes tudományos módszert.

Azonban XIX–XX. századi nagy gondolkodók sora (pl. Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein, Gadamer, Bahtyin és az egész poszt-modern mozgalom) vitatja ezt a nézetet és olyan gondolatokra jut, melyek alapján a következőket lehet megfogalmazni:

1. Nincsenek tiszta tények, csak interpretációk. Hiszen minden tény egy bizonyos elmélet kibontása. Egy tény csak egy meghatározott vonatkoztatási rendszerben lehet tény (5).
2. Minden emberi tett potenciális szöveg (6).
3. Az emberi tudást – kezdve a percepciótól – a nyelv határozza meg, azaz egyényt egy bizonyos nyelv, egy bizonyos kultúra definiál.
4. Minden tény egy megelőző kulturális és individuális szövegbe illeszkedik és nyer különös jelentést. Így, a szó szigorú értelmében véve, nincsenek objektív tények. A természettudós közvetlenül nem a 'természet könyvét' olvassa, hanem tudományának, tudóstársainak a szövegeit (7). A

természet ezekben fogalmazódik meg, de ezzel, mint egy meghatározott kultúra természete jelenik meg.

5. A természettudományok vizsgálódási területe a természeti, a materiális világ. De az emberi világ csak részben természeti, részben valami más. Ez az a más, amiért nem elégséges önmagában a természettudományok megközelítés módja. Ez az, amiért a humaniorák megkísérelnek egy másik, autentikus módszert alkalmazni.

A természettudományok – és így a mai medicina – talán legnagyobb ellentmondását abban lehet megfogalmazni, hogy a modernitás úgy tekintett a tudományra, mint a legfőbb eszközre az ember kezében, ahhoz, hogy kifejlésze-továbbfejlessze differentia specificáját: a szabadságot. De a tudomány nem a szabadság birodalma, hanem a determináció és a kauzalitásé.

Ha a medicina figyelembe akarja venni az emberi méltóságot, a szabadságot és a felelősséget, akkor ezeket be kell építenie magába a praxist meghatározó filozófiájába is.

A pszichoanalízis szerepe ebben a folyamatban

Ha igaz az a megállapítás, hogy „szakadék van egyik oldalról a személy és a másiktól a természettudományos apparátus között” (8), és ami ezen kívül marad, az éppen az emberi létezés nyelvi természete, vagy pontosabban az, hogy az emberi létezés nyelvi természetű, akkor nyilvánvaló, hogy azok az orvosi problémák (9), amelyek a problems in living (10) kategóriájába tartoznak csak ezen a nyelvi síkon kezelhetők.

Ez a 'talking cure' (11) világa. Ennek az ideáltípusa a pszichoanalízis. Két okból is az. Egyrészt, mert a görög hagyományok egyik 'felét' elfeledte az újkori európai orvoslás, és ennek a retorikus tradíciónak a fonlát éppen Freud vette fel újra azzal, hogy megtörte a 'néma' megfigyelt páciens csendjét (12), a megfigyelésről, a 'látni'-ról a 'hallani'-ra, 'hallgatni'-ra helyezte a hangsúlyt.

Másrészt, mert éppen a pszichoanalízis az a terápiás irányzat, amelynek kitüntetett kapcsolata van a kortárs hermeneutikai és posztmodern gondolati teljesítményekkel.

A pszichoanalízis szemléletmódjában, módszerében a bevett medicinától radikálisan különböző vonásokat mutat fel. Az eltárgyasított 'beteganyagból' itt személyek lesznek. Az objektum-szubjektum viszony helyébe a szubjektum-szubjektum viszony lép. A hermeneutika alapvetése ez:

... a szöveg interpretációja minden egyes esetben a szöveg és interpretátor közötti interakció, s ez messzemenően relativizálja a „szubjektum” és az „objektum” terminusokat. „... a terapeuta hermeneutaként nem külső megfigyelője (vagy „megismerő alanya”) a szituációnak, hanem szerves alkotórésze is a szövegnek” (13). Az így létrejövő értelmezés tehát nem a páciensről független objektív tények feltárását és leírását jelenti, hanem az élettörténet messzemenően szubjektív újraalkotását. A két szubjektív szöveg találkozása sohasem tár fel objektív tényeket, hanem egy harmadik szubjektív szöveget hoz létre. Itt az objektivitás – szemben a tudományokkal – nem érték. Az általános sémák haszontalanok, hiszen egy egyedi sorsot kell újrafogalmazni, minden ami túl akar lépni ezen az egyediségen, vagy meg akarja szüntetni ezt az egyediséget, haszontalan, terápiásan értéktelen.

Az alapkérdés itt nem az, hogy mi okozta a páciens szenvedését, hanem inkább az, hogy mi annak az értelme (drive toward meaning) (14). Nem az a fontos, hogy mi az objektív igazság, hanem az, hogy mi az igazság a páciens számára. Nem az érdekes, hogy mi történt vele a múltban valójában, hanem az, hogy mi íródott be a polifón psziché különböző szövegeibe erről a múltból. Ez

éppen olyan erős valóság, mint a materiális valóság a tudományok számára.

A pszichoanalízis tehát az ember megértésének hermeneutikus gyakorlatára tanít, arra, hogy végsősoron az orvos nem tolhat maga elé technikákat és technológiákat, mert az ezekben megnyilvánuló általános éppen azt az egyedi-egyszeri emberhez kötődő létproblémát fedi el, amely a tünetek nyelvében fejeződik ki.

A pszichoanalízisben megjelenő hermeneutikus gyakorlat kockázatos vállalkozás. Az orvos ebben az esetben kénytelen feladni a tárgya felett álló és azt uraló szakember attitűdjét, hiszen az interpretálás során maga az interpretátor is változik, az analízisből a terapeuta sem kerülhet ki 'sértetlenül'. Az ő életének a szövege is módosul.

Az igazi kérdés persze az, hogy vajon mikor és milyen módon változtatja meg a pszichoanalízisben (és szélesebb értelemben más 'beszélő kúrákban') feltáruló emberszemlélet a mai egyoldalúan orientálódott orvosi gyakorlatot. Mindenesetre ez az egyik döntő feltétele annak, hogy az orvoslás saját humanizmusáról kialakított nárcisztikus képe módosuljon és a természettudományok védőbástyája mögé bújtsd orvos igazi emberi kapcsolatba lépjen páciensével.

IRODALOM

1. „A jövő talán meghozza a lelki berendezésben működő energiamennyiségeknek és eloszlásuknak kémiai anyagokkal való befolyásolását... Egyelőre azonban a pszichoanalitikus technikánál jobb gyógy mód nem áll rendelkezésünkre...”
Freud S. A pszichoanalízis foglalatja. in: *Esszék. Budapest: Gondolat, 1982:449.*
2. Jones E. The Life and Work of Sigmund Freud. Vol. 3. New York: Basic Books. 1957:300–1.
3. V.ö.: A szabadság és a determinizmus kérdésében: „... A doktrína (a determinizmus – a szerző) számos szószólója vizet prédikál és bort iszik s... különös módon nincs annak tudatában, ami első pillantásra is nyilvánvaló: hogy nincs összhangban az, ahogy gondolkodik, azzal, ahogy élnek.” Berlin I. Négy esszé a szabadságról. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1990:10.
4. Márkus Gy. Miért nincs hermeneutikája a természettudományoknak? In: *Kultúra és modernitás. T-Twins Kiadó és MTA Könyvtár Lukács Archívum. 1992:275.*
5. Jól szemlélhető ez a filozófiai fordulat Wittgenstein munkásságában, aki első korszakában még azt állította: „A tények a logikai térben – ez a világ. A világ tényekre oszlik.” Wittgenstein L. Logikai-filozófiai értekezés. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1989:11. Később a tényeket a 'nyelvjátékok' által meghatározottaknak tekintette.
6. „Az emberi tett potenciális szöveg és... csak az adott korszak dialogikus kontextusában érthető meg...” Bahtyin M. M. A szöveg problémája a nyelvészetben, a filozófiában és más humántudományokban In: *A beszéd és a valóság. Budapest: Gondolat Kiadó. 1986:487.*
7. „A fogalmi, elméleti, instrumentális és módszertani elkötelezettségeknek ez a szoros szövedéke a fő forrása a normál tudományt a rejtvényfejtéssel rokonító metaforának.” „A tudósok a tanulmányaikból és a szakirodalom későbbi megismeréséből adódott modellek alapján dolgoznak, gyakran anélkül, hogy pontosan tudnák vagy tudniuk kellene, mely tulajdonságaikkal tették e modelleket a közösség paradigmájává.”
Kuhn T. S. A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Gondolat Kiadó. 1984:68 és 72.
8. Schafer R. A New Language for Psychoanalysis. New Haven and London: Yale University Press. 1976:119.
9. 'Orvosinak' azokat a problémákat nevezem, amelyekkel az emberek orvoshoz fordulnak.
10. Szász T. Law, Liberty and Psychiatry. Syracuse University Press. 1989:12.
11. Breuer J. Case 1 Fraulein Anna O. In: Freud S. – Breuer J. Studies on Hysteria. London: Pelican Books. 1978:83.
12. „Freud... eltörölte a csendet és a megfigyelést...” Foucault M. Madness and Civilization. London: Tavistock Publications. 1982:277.
13. Fehér F. Ki a Dóra-történet szerzője? In: *Thalassa 1991: 2:12. és 13.*
14. Fingarette H. The Self in Transformation. Harper and Row Publishers. 1963:26–7.

1.

3-5.

5-12.

2.

2-6.

3-4.

4.

4-5.

4-5.